

ČTIVÁ PUBLIKACE O JAZYCE A STYLU MEDIÁLNÍCH DIALOGŮ

Jiří Kraus

ČMEJRKOVÁ, Světa — HOFFMANNOVÁ, Jana (eds.) (2013): *Styl mediálních dialogů*. Praha: Academia, 314 s.

Publikace kolektivu pracovníků Ústavu pro jazyk český *Styl mediálních dialogů* je názornou (a dodejme i čtivou a zdařilou) ukázkou komunikačně-pragmatického zaměření, které významnou část jazykovědy charakterizuje zhruba od šedesátých let minulého století. Jako redaktorky a ediční zpracovatelky textů tiráž uvádí dvojici autorek, jejichž příspěvky patří k zásadním a také nejvíce zastoupeným — Světu Čmejrkovou a Janu Hoffmannovou. Práce kolektivu, jehož dalšími členy jsou Martin Havlík, Olga Müllerová a Jiří Zeman, zároveň prokazuje dlouhodobou perspektivu výzkumu situačně zakotvené mluvené češtiny, jejímiž výsledky jsou četná vystoupení na domácích i zahraničních setkáních, časopisecké i sborníkové články a především publikace syntetičtější povahy — *Jazyk, média, politika* (2003), *Mluvená čeština: hledání funkčního rozpětí* (2011). O to smutněji vyznívá skutečnost, že vydání této poslední publikace se nedožila jedna z hlavních iniciátorek výzkumu, významná bohemistka a slavistka PhDr. Světa Čmejrková, DrSc.

V publikaci se vhodně spojují obecnější pasáže teoretické, které se soustřeďují na problematiku současného jazyka a stylu mluvených projevů (s důrazem na styl dialogu), s objevnými interpretacemi konkrétních záznamů komunikace a situací, v nichž tyto záznamy vznikly. Pragmatický aspekt výkladů je posilován popisy mimoverbálních projevů a postřehy, které se vztahují k řečovým strategiím a snahám o manipulaci s řečovými partnery u mikrofonu i s diváky a posluchači příslušného média (srov. např. vtípně nazvanou kapitolu „Blábolivé“ rozhovory). Z hlediska mediální teorie se zejména ukazují jako přínosné kapitoly, které se vztahují k jednotlivým televizním a rozhlasovými žánrům a typům pořadu. Neustále se stupňující potřeba masových médií diváka pobavit, vnutit mu atraktivní a vyzývavý pohled na předkládané téma má své četné prostředky jazykové — ironii, neobvyklou obraznost, neologizování, zvl. v oblasti pokusů o genderovou korektnost aj. Stranou pozornosti přitom nezůstávají specifické rysy individuálního stylu televizních a rozhlasových aktérů, ať už jde o mluvčí profesionální (moderátory, hostitele v talk show), nebo o jimi pozvané hosty. Ostatně tyto rozdíly se v mnoha případech mohou stírat, protože stále větší počet veřejných funkcí (politiků, odborníků v nejrůznějších oblastech) klade na jistou komunikační zručnost velké nároky. To všechno zároveň sehrává zásadní úlohu při kombinování výskytů jevů spisovných s jevy stojícími za hranicemi spisovnosti. K tomu je třeba dodat, že i sama četba repertoáru uváděných příkladů s komentáři autorů publikace nese na přitažlivosti knihy nemalý podíl. K přehlednosti výkladů přispívá i fakt, že publikace je promyšleně uspořádána do deseti kapitol (dále členěných do řady dílčích číslovaných podkapitol) a opatřena seznamem transkripčních značek, anglickým resumé, rozsáhlou bibliografií oboru a věcným i autorským rejstříkem.

Problematiku knihy předznamenává krátký úvod, zamýšlející se nad vztahem čtveřice termínů „dialog — mediální dialog — mluvený styl — hovorový styl“. Na něj

bezprostředně navazuje 2. kapitola *Styl mluvených projevů*. Specifikou mediálního dialogu je dvojí orientace mluvčího — na řečového partnera a na publikum. Primárnost zaměření na publikum a způsoby jeho ovlivňování se zdůrazňuje termíny, které razí Marcel Dascal (*audience design, public oriented drive*) a které spojuje s tématy uplatňování mocenských vztahů, vyjednávání, komunikační strategie a manipulace. Závažnou součástí mluveného dialogu je řečová situace, jejíž součástí jsou role účastníků, rozdíly mezi mírou připravenosti a spontánností, atmosféra — přátelská, klidná, napjatá, polemická a kontroverzní apod. S tím pochopitelně souvisí i Goffmanův pojem tváře a snahy o její zachování nebo ohrožování ze strany řečových partnerů.

Jednou z předností knihy z hlediska zkoumání mluvené češtiny je její důsledný zřetel k situační a žánrové charakteristice zkoumaného materiálu. Tím se totiž dostává do popředí důležitý aspekt jazykové kultury a individuální kultivovanosti jazykového projevu — přiměřenost, resp. nepřiměřenost užitých jazykových prostředků. Vedle klasifikace funkčních stylů se tak v druhé kapitole zdůrazňuje potřeba jemnější klasifikace podle situačně podmíněných komunikativních typů projevu. Naproti tomu tradičně uváděný hovorový styl se ukazuje jako „natolik diferencovaný, heterogenní a hybridní“, že o povaze jazykového projevu vypovídá jen velmi málo a odpovídá spíše tomu, co zahraniční, převážně anglosaské práce zahrnují mezi styly neformálního styku.

Obecnějším zaměřením se vyznačuje i kapitola třetí nazvaná *Styl dialogu*. Vychází z pojetí stylu prosazovaného představiteli pražské školy (zvláště v pracích Jana Mukařovského o jevištním dialogu) a jejich pokračovateli (Karlem Hauseblasem, na Slovensku pak Františkem Mikem), z pojetí dialogu u Michaila Bachtina a z vymezení „konverzačního stylu“ u Deborah Tannenové. Tato kapitola už zároveň přináší analýzy konkrétních mediálních textů a zamýšlí se nad možnostmi chápat jazykový styl jako produkt interakce (odlišnosti i vzájemného řečového ovlivňování) jednotlivých účastníků dialogu.

Kapitoly čtvrtá až devátá se soustřeďují na dva typy médií — na rozhlas (na zpravodajství, ranní interview, na předpovědi počasí) a na televizi (na talk show, rozhovory s hosty, na komunikační strategie moderátorů a jejich hostů, na televizní publicistiku a na politické debaty). Věnuje se pozornost takovým jevům, jako je vyjednávání pozic (*positioning*) a jejich distribuce, střídání replik, přerušování partnera, reformulace partnerových výroků, kategorizace účastníků, vykání a tykání, na vyhýbavé strategie v odpovědích politiků, komunikační nástrahy a pokusy jim uniknout apod. Právě v těchto kapitolách se ukazuje významný přínos knihy — bohatství shromážděného textového materiálu a jeho detailní interpretace. A v neposlední řadě i úsilí přiblížit hlediska lingvistické teorie mediálním praktikům.

Desátá kapitola shrnuje výsledky rozboru dialogu z hlediska lingvistického. Příklad kultivovaného rozhovoru dvou osobností z umělecké sféry v pořadu *Noční mikroforum* ukazuje, že repliky moderátora i pozvaného hosta byly vedeny ve spisovném jazyce (s občasnými knižními prvky), avšak s naprosto běžným pronikáním jevů nespisovných (vesměs tvaroslovných), zvláště tam, kde se projevíly citové postoje a subjektivní hodnocení (*strašně důležité období, bylo to úžasný, dějou se tam velký věci*). Kapitola registruje jednotlivé příklady narušování té normy, kterou posluchači a diváci veřejných médií ve své většině považují za náležitou. V daném případě v následných

telefonátech posluchačů diskuse o těchto nedostatcích dokonce odsunula do pozadí vlastní téma rozhovoru, které se jazyka a jazykové správnosti týkalo jen velmi okrajově. Ale i další četné příklady odklonu od očekávané normy z oblasti syntaxe a slovní zásoby, a také podrobně zpracovaná problematika výslovnosti, které kapitoly desátá a navazující jedenáctá přinášejí, ilustrují fakt, že užitý jazyk a rozdíly v jeho hodnocení se běžně stávají tématem mediálních dialogů, které je schopno vyvolat značný zájem a nezřídka i vyhraněné emoce (a zevšeobecňující odsudky) jak ze strany bezprostředních účastníků, tak ze strany diváků nebo posluchačů.

Závěrečná 12. kapitola znovu vyzdvihuje jednu z hlavních myšlenek knihy. Dialogický styl je výsledkem střetávání individuálního stylu každého komunikačního partnera. Přes různost žánrů, témat a řečových situací, přes různou míru připravenosti a řečové kompetence účastníků se jednota dialogického stylu projevuje v interakci mezi mluvčími a posluchači, ve vzájemném střídání těchto rolí, ve skutečnosti, že v každém projevu mluvčího je přítomen i jeho souhlasící nebo oponující adresát.

Je rozhodně zásluhou autorského kolektivu Ústavu pro jazyk český, že své teoretické závěry podložil reprezentativním a přesvědčivým lingvistickým materiálem právě z oblasti médií, která pro veřejnost asi nejvíce představuje měřítko současné úrovně národního jazyka a jeho užívání. Nezbývá než věřit, že se publikace dostane do rukou nejen lingvistickým odborníkům, ale také těm, kteří se svou komunikační praxí na této úrovni aktivně podílejí.

Jiří Kraus | Katedra mediálních studií Institutu komunikačních studií a žurnalistiky FSV UK v Praze
<jiri.Kraus@centrum.cz>